

Politiikka pois politiikasta? Intuitionvastainen symboliikka vaalimainonnassa

JURI MYKKÄNEN – ILKKA PYYSIÄINEN

ABSTRACT

Taking Politics out of Politics? Counterintuitive Symbolism in Political Advertising

In this article we develop a cognitive analysis of political symbolism. On the basis of cognitive theories of signification, we criticize the so-called semiological theories of symbolism. In our view, symbols are not signs to be read. In fact, we argue that there is no distinct category of symbols at all. Instead, symbolism is a mental process in which incomplete representations are complemented and their relevance in a given context is recognized. We are particularly interested in counterintuitive pictorial elements in political advertisements and the ways they are symbolically processed. We argue that the efficacy of political symbolism is achieved by recognizing the absence of politics in such representations. Politics is subsequently reinserted in the pictures through the symbolic process. We make a distinction between two kinds of political symbolism, based on direct and indirect use of counterintuitive elements. We also discuss the cultural status of counterintuitive advertisements and contrast them with the more properly fictional representations and representations coupled with strong supernatural beliefs. Paradoxically, our rationalistic culture encourages the use of symbolic representations.

Johdanto

Miksi vaalimainonnassa ei riitä, että sanottaisiin esimerkiksi ”Äänestä kokoomusta” tai ”SDP on työväenpuolue”? Miksi puolueiden vaalimainoksissa on monitulkintaisia kuvia, vaikeasti määriteltävissä olevaa symboliikkaa tai asioita, jotka kuuluvat pikemminkin ylikuonnollisen kuin luonnollisena pitämämme maailman piiriin? Erityisesti jälkimmäinen tuntuu oudolta rationaalisuutta korostavassa kulttuurissamme. Tavoitteemme on näiden arkijärjen vastaisten kuvien avulla puretua politiikan symbolien toimintaan, etenkin niiden oletettuun vaikutusmekanismiin ja kognitiiviseen tehokkuuteen. Väitämme, että ollakseen poliittisesti tehokkaita – siis kyetäkseen kertomaan puolueen tai ehdokkaan tavoitteista tai arvoista – näiden kuvien täytyy paradoksaalisesti häivyttää puolueen poliittinen sanoma sen sijaan, että ne olisivat suora linkki politiikan merkityksiin. Symbolisten kuvien te-

hokkuus perustuu siihen, että vastaanottajat rakentavat niiden merkitykset itse. He hakevat niille näin relevantin tulkintakontekstin poliittisten puolueiden maailmasta ja tällä tavalla ”palauttavat” politiikan takaisin kuviin.

Usein ajatellaan, että mainonta vaikuttaa siinä esitettyjen symbolisten merkityssuhteiden kautta. Kulttuurissamme syvässä istuvan käsityksen mukaan mainonnan vastaanottajat altistuvat mainonnan sisällölle ”lukemalla” ja ”kääntämällä” mielessään mainoksen esittämän koodin tai koodien järjestelmän. Mielestämme tämä on problemaattinen lähestymistapa, koska siinä oletetaan, että on olemassa jokin tulkitusjoiden tietoisesti tai tiedostamattomasti jakama kulttuurinen symbolisanasto, josta voidaan löytää symbolisille kuville niiden merkitys aivan kuin sanakirjasta katsomalla. Mitä voimakkaampi ja useammin toistuva symboli on kyseessä, sitä selvemmäksi ja tietoisemmaksi symbolin ja sen oletetun merkityksen vastaavuus koe-

taan. Olemme samaa mieltä siitä, että symbolien selkeys vaihtelee, mutta näin on eri syistä kuin symbolien dekodaukseen perustuvan lähestymistavan kannattajat ajattelevat.

Politiikassa käytetyt arkijärjen vastaiset kuvat voitaisiin helposti selittää viittaamalla yksinkertaisesti niiden symbolisisältöön, esimerkiksi selittämällä vaalimainoksessa esiintyvä ruorin kuva sanomalla, että kyseessä on valtiolaiva-symboliikan ilmentymä, joka vertauskuvallisesti kertoo oikeiden valintojen tekemisestä politiikassa (Hovi-Wasastjerna 1999, 130). Toisaalta tämä jättää kysymyksen symbolin toiminnasta vastaamatta. Viittaaminen sopimuksenvaraisuuteen symbolin toiminnan mekanismina ei sekään pureudu symbolisen merkityssuhteen ytimeen, vaan oikeastaan tällainen ”sanakirjatulkinta” on nähtävä ainoastaan alkuperäisen symbolin jatkeena, joka pitää edelleen tulkita. Kuten myöhemmin seikkaperäisemmin selvitämme, symbolin selitys on tässä merkityksessä vain symbolin ilmaistemista toisin sanoen, ei sen merkitystoiminnan analyysi.

Kulttuurin merkitysrakenteiden keskeistä asemaa korostava symbolien tulkinta ei suinkaan ole, että symbolin ja merkityksen suhde olisi aina yksiselitteinen. Ns. heikkojen symbolien kohdalla monimerkityksellisyys myönnetään auliisti (esim. Johansen 1993; Berger 1984, 43–44). Toisaalta tämä myönnytys säilyttää edelleen sen mahdollisuuden, että symbolit voivat saavuttaa sellaisen sopimuksenvaraisuuden asteen, että niiden merkitys ymmärretään kielen sanojen tapaan, siis merkitsijän ja merkityn välisenä suhteena. Mielestämme tämä oletus estää ratkaisevalla tavalla näkemästä, mitä symbolien – vahvojen tai heikkojen – tulkinassa tapahtuu. Käymme seuraavassa luvussa tarkemmin läpi symbolien sanakirjatulkinnan kritiikkiä ja esitämme tälle kognitioteoreettisen vaihtoehdon. Tämän jälkeen esittelemme lyhyesti kognition ja intuition suhdetta ja pohdimme, mitä merkitystä ihmismielen toiminnan kannalta on intuitionvastaisilla representaatioilla. Artikkelin jälkimmäisessä osassa analysoimme joitakin vaalimainoksia, joissa on käytetty intuitionvastaisia representaatioita. Lopuksi pohdimme politiikan ymmärtämistä laajemmassa kulttuurisessa kontekstissa.

Symboli ei ole merkki

Semioottinen viestintäteoria (esim. Jakobson 1971; vrt. Sperber 1995), joka perustuu ajatukseen viesti-

vien osapuolten välisestä yhteisestä tietorakenteesta ja tämän tietorakenteen pohjalta tapahtuvasta viestien kääntämisestä, edustaa vain pientä osaa kommunikaatiotapahtumista. Paljon tavallisempaa on, että viestintätapahtuman osapuolet joutuvat esimään kontekstista vihjeitä oikean tulkinnan tuottamiseksi. Viestintä on siten enemmän päättelyä kuin kääntämistä tai ymmärtämistä. On toki totta, että esimerkiksi luonnollisen kielen substantiivit muodostavat joukon sopimuksenvaraisia, so. koodattuja, merkkejä, joiden ymmärtäminen edellyttää jaettua kulttuurista tietoa. Tilanne muuttuu hankalammaksi heti, kun näitä merkkejä käytetään eri tilanteissa yhdessä muiden merkkien kanssa. Samoin kuin ihmiset selviävät arkielämässä vain harvoin käyttämällä yhtä substantiivivia kerrallaan, toimivat merkitkin pelkän koodin varassa vain harvoin. Useimmin kyse on päättelystä, jonka tuloksena viestit ymmärretään ikään kuin ne olisivat koodattuja, siis merkityssisällöltään jaettuja ja yksiselitteisiä viestin lähettäjän ja vastaanottajan välillä. Tässä mielessä koodi on pikemminkin kommunikaatioon liittyvä normatiivinen odotus kuin viestin tulkintakaava.

Semioottisen viestintäteorian käsitys merkistä on usein liitetty symboleihin, joiden on myös nähty perustuvan koodiin. Tämä tarkoittaisi sitä, että jokaista symbolina toimivaa merkkiä vastaisi jokin tietty merkitys, jonka tunteminen perustuu koodin tuntemiseen. Koodi puolestaan on jonkin ihmisyyteisen jäsenille yhteistä kulttuurista tietoa, joka viime kädessä mahdollistaa keskinäisen ymmärryksen. Oman näkemyksemme mukaan tällainen käsitys symbolista perustuu ensinnäkin semioottisen teorian virheelliseen yleistykseen ja toiseksi merkin ja symbolin riittämättömään erotteluun. Yleistysongelma tulee esiin nimenomaan symbolin oletetussa toimintaperiaatteessa (koodin avulla tapahtuva kääntäminen). Symbolin ja merkin eroavuudesta on käyty runsaasti keskustelua, mutta useimmiten on päädytty pitämään kiinni symbolin merkkiluonteesta, määriteltiin symboli sitten konventionaaliseksi (esim. Cassirer 1957), motivoitukseksi (esim. Todorov 1983) tai salatuksi merkiksi (esim. Jung 1967). Nämä kaksi ongelmaa liittyvät toisiinsa siten, että konventionaaliset merkit edustavat koodin toimintaa puhtaimmillaan, motivoitut merkit (analogiat, ikonit) perustuvat vain osittain koodiin ja salatuissa merkeissä koodin toiminta esyy tai se on alitajuista. Symboliteorian koulukunnille on yhteistä myös se, että niissä symbolia pi-

detään merkinä, jonka ymmärtäminen vaatii vaihtelevan määrän tulkintaa. Tästä syystä symboliteoria on ollut perustaltaan semiologinen.

Vaalimainonnan tutkimus on pitkälti seurannut yleistä symboliteoriaa. Roland Barthes'n klassinen analyysi valokuvasta vaalimainoksissa edustaa tätä perinnettä puhtaimmillaan. Barthes'n analyysissä esimerkiksi suoraan edestä otettu kasvokuva merkitsee realismia ja ongelmien kohtaamista; sivukuva taas merkitsee ihanteen tai aatteen hallitsevaa läsnäoloa (Barthes 1989, 92–93). Symbolin ymmärtäminen eriaisteisena tulkintaa vaativana merkinä näkyy myös uudemmassa vaalimainosten tutkimuksessa (Hovi-Wasastjerna 1999; Biocca 1991).

Toisaalta olisi epäoikeudenmukaista väittää, että kaikki poliittisen symboliikan tutkimus seuraisi Barthes'n mallia. Jos laajennamme tarkastelua vaalimainosten analyysin ulkopuolelle, huomaamme, että symboliikkaan suhtaudutaan pikemminkin funktionaalisesti. Esimerkiksi Abner Cohen korostaa merkin ja symbolin eroa. Hänen mukaansa symbolit – toisin kuin merkit – ovat monimerkityksellisiä ja niillä on kyky yhdistää tunnetasolla erilaisista yksilöllisistä olosuhteista tulevia ihmisiä. Symbolit toimivat yksilöllisten kokemusten sulatusuuneina. Lisäksi ne legitimoivat valtasuhteita ja ylläpitävät ja organisoivat yhteiskunnallisia vastakohtaisuuksia (Cohen 1979; ks. myös Mac Ginty 2001). Tätä symbolien toimintaan kohdistuvaa tutkimusta edustaa myös Murray Edelman, joka varoo esittämästä symboleille tarkasti rajattua tulkintaa. Sen sijaan hän korostaa symbolien asemaa kollektiivisen toiminnan moottorina ja ihmisten kykyä määrittää yhteistoiminnassa symbolien merkitys (Edelman 1995; 1964). Myös vaalimainonnan tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota symboliikkaan dynaamisena järjestelmänä puhtaan merkkijärjestelmän sijaan esimerkiksi kytkemällä vaalistrategia tai ehdokkaan kommunikoima mielikuva mainonnassa käytettyihin symboleihin (Holtz-Bacha ja Kaid 1995; Mazzoleni ja Roper 1995). Dynaamisesta vaalimainostutkimuksesta on lisäksi mainittava tutkimussuuntaus, joka yhdistää populaarikulttuurin lajityyppianalyysin ja ihmismielen assosiaatiokykyä korostavan audiovisuaalisen analyysin (Richardson 2002; Nelson ja Boynton 1997; Nimmo ja Combs 1983).

Vaikka poliittisen symboliikan tutkimus on ottanut ainakin osittain etäisyyttä symboleihin tulkittavina merkkeinä, tutkimus ei ole paneutunut siihen,

miten havaitsevat ihmiset prosessoivat symboleita mielessään. Edellä mainittu assosiativisuutta korostava tutkimuskin oikeastaan vain olettaa assosiaation tapahtuvaksi selittämättä miten se tapahtuu. Varovaisesti yleistäen voisi sanoa, että poliittisen symboliikan tutkimus perustuu edelleen semiologiseen malliin, koska erilaiset tutkimustraditiot korostavat erilaisista painotuksistaan huolimatta symbolien kykyä merkityksellistää. Viime kädessä huomio kohdistuu sittenkin symboleihin.

Antropologi ja kognitiotutkija Dan Sperber (1995) on kritisoinut yllä kuvattuja semiologisia tapoja puhua symbolisista merkityksistä. Hän erottaa kaksi tällaista tapaa: freudilainen ja kryptologinen. Freudilainen tulkinta olettaa tiettyjen symbolisten tulkintojen olevan valmiina mielen tiedostamattomassa kerroksessa. Mikä tahansa representaatio saattaa näin laukaista symbolisen tulkinnan. Esimerkiksi poliisi saatetaan tulkita isän representaatioksi. Kryptologisessa tulkinnassa taas oletetaan, että tietyssä kulttuurissa tietyt asiat ovat tietyllä tavalla symbolisia eli ilmentävät jotakin muuta kuin miltä päällepäin näyttää. Esimerkiksi antropologi Victor Turner (1967) on väittänyt, että sambialaiselle *ndembu*-kansalle maitopuu (*museng'u*) symboloi sekä saaliin paljoutta että naisen hedelmällisyyttä. Symboleiden ajatellaan siis muodostavan merkkikielen, koodin, jonka avulla puhutaan jostakin muusta: poliisi ei ole vain poliisi vaan isän symboli ja puu ei ole vain puu vaan hedelmällisyyden symboli. Kulttuurin jäsenet oppivat koodin ja pitävät merkitysyhteyttä ongelmattona. Mm. kulttuuriantropologia ja semiotiikka ovat perinteisesti nähneet tehtäväkseen tuoda näkyviin tuon epäproblemaattisen alueen.

Freudilaisessa tulkinnassa ei ole spesifioitu, miten symboli tarkkaan ottaen laukaisee jonkin alitajuisen representaation. Vastaavasti kryptologisessa tulkinnassa ei ole määritetty symbolin ja sen ”eksegeettisen” tulkinnan välistä yhteyttä. Siksi kummatkin päätyvät Sperberin mukaan mielivaltaisuuteen. Hänen mukaansa sen enempiä eksegeesi kuin alitajuinen representaatiokaan ei ole symbolin *tulkintaa* vaan sen edelleenkehittelyä. Symbolit eivät muodosta mitään erityistä kieltä, koska emme voi järjestelmällisesti korvata yhdenlaisia symboleja toisenlaisilla, vaikka luonnollisessa kielessä sanat voidaan korvata niiden määritelmillä. Mikäli symboleilla olisi aina jokin tietty merkitys, meidän pitäisi voida ilmaista se sanoin. Näin ei kuitenkaan ole. Symbolien eksegeesi muuttaa aina niiden mer-

kitystä, eikä tiettyä symbolia vastaa säännönmukaisesti mikään tietty tulkinta. Esimerkiksi monista uskonnollisista käsitteistä, kuten buddhalaisesta *nirvanasta*, on loputon tulkintojen ketju (Pyysiäinen, 2006, 116–122), samoin kuin vaikkapa suomalaisesta maisemasta kansakunnan poliittisena tulkina (Häyrynen 2005) tai ”Venäjän ideasta” (Koivisto 2001).

Sperberin vaihtoehtoisessa lähestymistavassa symbolit nähdään puutteellisesti ymmärrettyinä informaationa, joka aktivoi ihmismielessä symbolisen prosessin: alamme etsiä muististamme muuta informaatiota, joka sopisi yhteen puutteellisesti ymmärretyn informaation kanssa ja näin tekisi siitä jotenkin mielekkään. Kyseessä ei ole merkityksen etsiminen symbolille, vaan relevantin paikan löytäminen sille muun mielessä olevan informaation joukossa (Sperber 1995). Kommunikaatiolanteissa tällainen etsintä on mielekästä, koska ihmiset säännönmukaisesti olettavat, että heille suunnattujen viestien lähettäjät pyrkivät tekemään viestinsä heille mahdollisimman relevanteiksi (Sperber ja Wilson 1986, 144; relevanssiteorian soveltamisesta, ks. Mykkänen 2005). Viestin vastaanottaja on taipuvainen etsimään sellaista kontekstuaalista informaatiota, joka nopeasti mahdollistaa viestin oikean tulkinnan. Koska viestin vastaanottaja tietää, että lähettäjä pyrkii olemaan mahdollisimman johdonmukainen, hän etsii sellaista kontekstuaalista informaatiota, joka sopii viestin lähettäjän valitsemaan ärsykkeeseen ja samalla rajaa pois suuren määrän potentiaalisesti mahdollisia tulkintoja. Yleensä viestin vastaanottaja hakee tulkinnan, jonka hän olettaa olevan kyseisessä kontekstissa riittävän relevantti.

Symbolien käyttö aktivoi relevanssin etsinnän, mikä ei suinkaan tarkoita sitä, että viestin vastaanottaja päätyisi yksiselitteiseen tulkintaan symbolisen viestin sisällöstä. Oikeastaan riittää, että hän tajuaa käsitellä viestiä symbolisena. Prosessi on samanlainen kuin esimerkiksi silloin, kun pieni lapsi kuulee, että ”Väinö-setä on kuollut”. Lapsi ei aivan tarkkaan ymmärrä, mitä ”Väinö-setä on kuollut” tarkoittaa. Niinpä hän *metarepresentoi* sen mielessään muodossa: ”Väinö-setä on kuollut’ tarkoittaa jotakin (tärkeätä)”. Me aikuiset *metarepresentoimme* aivan samalla tavalla ”puutteellisesti ymmärrettyjä” käsitteitä ja uskomuksia. Esimerkiksi ”presidentti on kansakunnan isä” tai ”politiikka on mahdollisen taidetta” *metarepresentoim*aan muodossa: ”presidentti on kansakunnan isä’

tarkoittaa varmaan jotakin (tärkeätä)” ja ”politiikka on mahdollisen taidetta’ tarkoittaa varmaan jotakin (tärkeätä)”. Puolueiden tunnuksissa esiintyvän ruiskukan, ruusun tai leppäkertun symbolisointi voi olla outo, mutta jollakin tavalla niiden symbolisuus silti oivalletaan. Symbolisuus on siten puutteellisesti ymmärretyn informaation käynnistämistä hakuja muistissa, ja symbolin merkityksen ymmärtäminen, tai paremminkin jonkin tajuaminen symboliksi, on olennaisesti päättelyä.

Ei siis ole olemassa mitään erityistä olioiden luokkaa nimeltä ”symbolit”. Symbolismi on mielen kognitiivinen mekanismi, joka osallistuu tiedonmuodostukseen ja muistin toimintaan (Sperber 1995, xi–xii, 146–147). Sperber erottaa semanttisen ja ensyklopedisen tiedon (tai oikeammin informaation) siten, että edellinen koskee kognitiivisia kategorioita ja jälkimmäinen todellisuutta. Symbolismi ei koske kumpaakaan; siinä kognitiivisia kategorioita käsitellään jonkinlaisina ensyklopedisina ”hakusanoina” muistissa. Kysymyksessä on analyttinen erottelu eikä eron tekeminen aina ole helppoa käytännössä. Esimerkki valaissee asiaa. ”Kettu on villi” on ensyklopedista tietoa ja ”kettu on eläin” on semanttista tietoa. Edellinen kertoo jotakin ketuista ja jälkimmäinen ketun käsitteestä. Symbolismi on tietoa koskevaa meta-ensyklopedista tietoa ja siitä on esimerkkinä vaikkapa ”viekas kuin kettu”. Symbolisen väitteen totuus ei riipu suoraan mistään ensyklopedisesta faktasta eikä myöskään kognitiivisten kategorioiden rationaalista arvioinnista. Symbolisten väitteiden *metarepresentoitioluonte*en vuoksi niitä voidaan pitää toisinaan vaikka niitä ei ole edes kunnolla ymmärretty (Sperber 1995, 91–99, 108–112; 1996, 69–74, 96–97, 119–150).

Puutteellinen ymmärrys tarkoittaa tässä sitä, että informaatio ei solahda suoraan johonkin valmiiseen mielen lokeroon. Tällöin emme voi hyödyntää perustavia ontologisia luokkia koskevia spontaneja käsityksiämme, ja johtopäätösten tekeminen on siten vaivalloista ja vaatii reflektiivistä ponnistusta. Symbolismissa joko uuden informaation kuvaus (*focal statements*) epäonnistuu tai uuden informaation ensyklopediseen muistiin kytkevät niin sanotut lisäväitteet (*auxiliary statements*) eivät onnistu tehtävässään. Juuri tästä syystä käynnistyy symbolinen mekanismi (Sperber 1995, 112–113, 120–121). Symbolinen prosessi koostuu näin huomion siirtämisestä eli ”fokalisaatiosta” ja ”evokatiivisista” hauista muistissa. Huomio siirtyy uudes-

ta informaatiosta niihin puuttuviin ehtoihin, jotka tekisivät sen ymmärrettäväksi. Evokaatiossa uutta informaatiota testataan pitkäkestoisessa muistissa olevan tiedon avulla (Sperber 1995, 119–123, 141–145; Boyer 1994, 48–49).

Intuitio ja reflektio

Useilla ihmistutkimuksen aloilla on eri käsitteitä käyttäen erotettu kaksi erilaista tapaa prosessoida havaintoja ja ajatuksia: toisaalta nopea, vaivaton, automaattinen, tiedostamaton ja intuitiivinen tapa ja toisaalta hidaskäyttöinen, tarkka ja reflektiivinen tapa (ks. Pyysiäinen 2003; 2004). Esimerkiksi sosiaalipsykologiassa puhutaan ”kaksois-prosessiteorioista” (ks. Lindeman 1997) ja kognitiivisessa neurotieteessä ja kognitiotieteessä automaattisista ja kontrolloiduista prosesseista (Pyysiäinen 2003). Näillä prosessointitavoilla on eri käyttöyhteydet.

Intuitiivinen ajattelu operoi refleksinomaisesti ja tekee johtopäätöksiä ja ennustuksia ajallisten suhteiden ja samankaltaisuuksien pohjalta. Se hyödyntää henkilökohtaista kokemusta, konkreettisia ja yleisiä käsitteitä, mielikuvia, stereotyyppisiä ja assosiaatioita. Se käyttää samankaltaisuuteen perustuvia yleistyksiä ja palvelee sellaisia kognitiivisia toimintoja kuin fantasia, luovuus, mielikuvitus, visuaalinen hahmontunnistus ja assosiativinen muisti (Pyysiäinen 2003; 2004; Sloman 1996; Lieberman ym. 2002).

Reflektiivinen ajattelu on sääntöpohjaista ja kykenee hyödyntämään mitä tahansa informaatiota, jolla on formaalinen rakenne. Tämä rakenne mahdollistaa järjestelmälliset johtopäätökset ja aidon selittämisen. Reflektiivinen ajattelu noudattaa sääntöjä, etsii ympäristöstä loogisia ja hierarkkisia rakenteita ja perustuu symbolien manipulointiin mielessä. Niitä kognitiivisia toimintoja, joihin se liittyy, ovat päätöksenteko, selittäminen, formaalinen analysointi, todentaminen ja tarkoituksen etsiminen (Pyysiäinen 2003; 2004; Sloman 1996; Lieberman ym. 2002).

Intuitiivisella tasolla toimii arkiajattelun perustava ontologia, jossa esimerkiksi oletamme esineiden, elävien olentojen ja persoonallisten agenttien olevan olemuksellisesti erilaisia ja siten eri ontologisiin kategorioihin kuuluvia. Aineelliset kappaleet noudattavat tiettyjä fysikaalisia lakeja, elävät olot biologisia lainalaisuuksia ja persoonalliset agentit (ihmiset) toimivat intentionaalisesti omien uskomustensa ja motiivinsa pohjalta. Aina kun saam-

me tietää jotakin jostakin oliosta, tiedämme välittömästi paljon muutakin, koska sijoitamme olion tiedostamattamme tiettyyn olioiden kategoriaan. Tämä muu tieto tulee ikään kuin kaupan päälle, ilman ”kulttuurista välittymistä”. Kaikki muistisamme oleva tieto ei siis ole varta vasten kulttuurisesti välitettyä. Kun opimme jonkin uuden asian, teemme siitä automaattisesti myös monia johtopäätöksiä, jotka perustuvat siihen, että sijoitamme kyseessä olevan olion tiettyyn kategoriaan (Boyer 1994, 2001; Ketola, Pyysiäinen ja Sjöblom, ilmestyy).

Intuitiivinen ontologia ei kuitenkaan estä meitä muodostamasta sellaisia intuitionvastaisia representaatioita, kuten ajatus ruumiittomasta persoonallisesta agentista (”henki”), tai ajattelevasta esineestä, kuten itkevä madonnan kuva. Ensimmäisessä tapauksessa persoonallisten agenttien kategoriaan kuuluvalta olenolta on kielletty biologiset ominaisuudet, jotka sille intuition mukaan kuuluisivat. Toisessa tapauksessa oliolle on siirretty ominaisuus, joka sille intuition mukaan ei kuuluisi. Intuitionvastaisuus tarkoittaa vain ja ainoastaan intuitiivisen kategoriarajan loukkausta, ei sitä, että kyseessä välttämättä olisi erhe tai hullunkurisuus. Myös monet tieteelliset käsitteet ja teoriat loukkaavat intuition, koska emme kykene käsittelemään intuitiivisesti esimerkiksi hiukkasmaailman tapahtumia tai alkuräjähdyttä (Ketola, Pyysiäinen ja Sjöblom, ilmestyy).

Uskonnollisten representaatioiden intuitionvastaisuus ei myöskään tarkoita, että mitkään intuition eivätkään enää pitäisi. Kyse on vain siitä, että jokin piirre representaatiosta loukkaa jotakin intuition. Kaikki muu säilyy ennallaan. Siten esimerkiksi syntymättömällä persoonalla on normaalit persoonien ominaisuudet, ja me voimme käsitellä sen representaatiota tavanomaisen, intuitiivisen arkipsiykologian avulla: kyseinen persoona muistaa, ajattelee, näkee, tietää ja niin edelleen. Siltä vain puuttuu se, mitä kansanbiologinen intuitio odottaa eli biologinen ruumis. Samoin itkevällä madonnan kuvalla säilyvät muut intuitiiviset ominaisuudet ennallaan; se vain kykenee niiden lisäksi toteuttamaan toiveita. Näin voimme representaatioiden jonkinasteisesta intuitionvastaisuudesta huolimatta päätellä niistä monenlaista ihmisen kannalta merkittävää. Olennaista on se, että intuitionmukaisuus tekee representaatioista ymmärrettäviä ja hyödyllisiä samalla kun intuitionvastaiset elementit tekevät niistä huomionarvoisia.

Kuva 1. Sosiaalidemokraattien eduskuntavaalijulistus 1945. Työväenarkisto.

Intuitionvastaiset representaatiot voidaan kokea täysin luonnollisiksi, kun niihin totutaan. Esimerkiksi kristitty voi kokea ruumiittoman Jumalan ajatuksen täysin intuitiiviseksi, vaikka se teknisesti mielessä on intuitionvastainen. Asianomainen on vain tottunut odottamaan Jumalalta juuri tällaista ruumiittomuutta. Kuitenkin jonkin toisen uskonnon jumalan ruumiittomuus saattaisi herättää hänessä välitöntä kummastusta. Tällaisia intuitionvastaisia representaatioita voidaan pitää tosin, koska niistä on reflektiivisiä metatason uskomuksia. Kun ihminen rutinoituu ajattelemaan esimerkiksi jotakin ruumiitonta persoonaa ja hänellä on reflektiivisiä uskomuksia tästä persoonasta, hänestä alkaa tuntua luonnolliselta, että kyseinen ruumiiton persoona on olemassa. Hän ei välttämättä ajattele tietoisesti, että ”ruumiiton persoona X on olemassa”, vaan ennemminkin tekee ruumiittomasta persoonasta X monenlaisia johtopäätöksiä, jotka vaikuttavat hänen jokapäiväiseen elämäänsä. Intuitionvastaisuus ei tällöin ole eksplisiittistä.

Koska intuitionvastaiset representaatiot sijoittuvat kahden (tai useamman) ontologisen kategorian piiriin, niistä voi muodostua eräänlaisia ”superärsykeitä” (Sperber ja Hirschfeld 2004). Esimerkiksi Venäjän kartta, josta on muokattu karhu, tai Kimmo Pyykön leipälapioista ja kuulaimista tehty presidentti Kekkonen muotokuva herättävät yhtä aikaa sekä esineitä että eläviä olentoja koskevat intuitiiviset päättelyjärjestelmät. Näin kahteen kategoriaan kuuluvan ärsyksen huomioarvo kasvaa ja se erottuu helposti muista aistiärsyksistä. Se jää muita paremmin mieleen ja siten hyvin todennäköisesti leviää.

Kuva-analyysi

Tarkastelemme seuraavassa lomittain kahta erilaista tapaa käyttää intuitionvastaisia kuvaelementtejä: toisaalta sellaista tapaa, jossa intuitionvastaisuus on välittömästi havaittavissa ja toisaalta taas sellaista, jossa intuitionvastaisuus on ikään kuin piilossa ja edellyttää aktiivista etsimistä. Jälkimmäinen tapa on kognitiivisesti mutkikkaampi, mutta saattaa tuottaa rikkaamman tulkin. Molemmat tavat sopivat valottamaan mielen symbolisen järjestelmän toimintaa. Aineistona käytämme suomalaisten puolueiden vaalimainontaa toisen maailmansodan jälkeen. Aineiston laajuuden vuoksi (ks. Hovi-Wasastjerna 1999) esitämme tässä artikkelissa vain joitakin esimerkkejä, jotka edustavat näitä kahta tapaa käyttää intuitionvastaisia kuvia. Tällaisia kuvia voisi luokitella muillakin tavoilla, esimerkiksi sisällön perusteella, mutta käyttämämme dikotomia korostaa tutkimusongelmamme mukaisesti nimenomaan kuvien tulkin kognitiivista aspektia. Emme pyri esittämään väitteitä intuitionvastaisten vaalimainosten yleisyydestä, vaan tarkastelemme valikoitujen esimerkkien avulla universaaleiksi tulkittujen kognitiivisten mekanismien toimintaa poliittisten representaatioiden alueella. Poliittikan tutkimuksen kannalta kontribuutiomme on ennen kaikkea teoreettinen ja metodinen, koska esitämme vaihtoehdon hallitsevalle semiologiselle paradigmatte.

Kuvassa 1 on esimerkki helposti havaittavasta intuitionvastaisuudesta. Mainoksen kirjaimellinen tulkinta olisi kutakuinkin tämä: ilmeisesti sosiaalidemokraatteja edustava jättiläinen antaa pariskunnalle talon ja tontin, jotka ainakin sosiaalidemokraattien mukaan heille oikeutusti kuuluvat. Emme tiedä, mistä jätti on talon ja tontin saanut. Kenties

hänellä on taloja varastossa? Vai olisiko talo varustettu? Mitä jos jätti toimiikin vain talotehtailijan lähettipoikana? Joka tapauksessa tontin kouraiseminen irti maasta taloineen päivineen on intuitiivisesti mahdollista. Toisaalta myös kuvan pariskunta vaikuttaa suhteettoman suurelta taloon nähden. Itse asiassa talo on koirankopin kokoinen. Tämä antaa katsojalle lisää ihmettelyn aihetta. Miksi sosialidemokraatti-jätti antaa pariskunnalle talon pienoismallin? Vaikka kuva on kirjaimellisesti tarkasteltuna outo ja osin arkijärjenvastainen, lähes jokainen katsoja osaa tulkita sen niin, että puuttuva tai ristiriitainen tieto sulkeistetaan ja sen katsotaan edustavan jotakin muuta, jota kuvassa ei suoraan esitetä.

Yllä hahmoteltu symboliteoria auttaa ymmärtämään tulkinnan automaattista helppoutta. Koska jättiläiset ovat ensyklopedisessä muistissamme semanttisesti taruolentoja ja koska pidämme tätä luokittelua totena, meidän on joko lähestyttävä kuvaa taruna tai hylättävä tarunomaisuus ja etsittävä kuvalle tulkinta symbolisen tiedon alueelta. Jos pidämme jättiläistä jonkin asian kuvaannollisena ilmauksena, sen relevanssi representaationa käy selväksi ja voimme käyttää jättiläisiin liittyvää tietoa uusien merkitysten generoimiseen. Voimme ajatella, että jättiläiset ovat suunnattoman vahvoja ja kykenevät tekemään asioita, joita tavalliset kuolevaiset eivät millään voisi tehdä (kuten kannatella kämmenellään kokonaista rintamamiestaloa tontteineen). Voimme samalla tavalla ohittaa myös pariskunnan ja talon väärät mittasuhteet. Päätelme helposti, että liian suurena kuvattu pariskunta edustaa suomalaisia perheitä yleensä ja heihin nähden liian pieni talo puolestaan tuhansia sodanjälkeistä asuttopulaa helpottavia taloja. Kun vielä liitämme jättiläisten kyvyt poliittiseen kontekstiin (symbolisen järjestelmän ansiosta voimme tehdä tämän loikan todellisuuden ja mielikuvituksen välillä), olemme siirtäneet nämä kyvyt sosialidemokraateille. Tämä on tapahtunut ilman, että meidän olisi tarvinnut suoralta kädeltä tietää symbolisen representaation merkitystä, mitä tarkasti ottaen emme vieläkään tiedä. Olemme ainoastaan päätelleet, mikä voisi olla kuvalle sellainen järjevä tulkinta, jonka ensyklopedisen tietomme perusteella oletamme jakavamme muiden ihmisten kanssa.

Jos mikään ei keskeytä tulkintaa suuntaamalla huomiotamme pois kuvasta, voimme periaatteessa jatkaa tulkinnan iterointia loputtomasti yhdistämällä eri tavoin ensyklopedisessä tietovarastos-

Kuva 2. Vasemmistoliiton vaalimainosvideo, eduskuntavaalit 1999.

samme olevia representaatioita jättiläisistä, asuttopulasta, omakotiasumisesta, puutarhanhoidosta, omistamisesta ja sosialidemokraateista. Nämä generoidut mentaaliset representaatiot eivät välttämättä ole keskenään sopusoinnussa, vaan ne voivat olla toisilleen täysin vastakkaisia. Esimerkiksi sosialidemokratia saattoi vuonna 1945 herättää jännitteisiä mielle yhtymiä omistamisen ja sosialismin välille, jolloin jättiläinen saatettiin nähdä myös konkreettisesti vuoden 1945 maanhankintalain toteuttajana, hyvänä tai pahana jättiläisenä.

Kuvassa 2 on toinen esimerkki samasta teemasta, joskin tulkintaketju on edellistä pidempi ja kuvan symboliluonteen oivaltaminen vaatii enemmän oletuksia kuin kuvan 1 esimerkissä. Vaalimainosvideosta otetussa kuvassa oloasuun pukeutunut nainen näyttää leikkivän punaisilla puunukeilla. Video kokonaisuudessaan paljastaa, että kyse on vaalimainoksesta, jossa puhutaan työstä ja huolenpidosta. Tämä johtaa katsojan kannalta ristiriitaan tarjotun tulkintakontekstin (vaalimainos) ja välittömän representaation (nukkeilla leikkivä nainen) välillä. Ristiriita tarkoittaa sitä, ettemme löydä suoraan käsitteellisestä järjestelmästä mielekäästä tulkintaa havainnolle, vaan meidän täytyy kierrättää se symbolisen järjestelmän kautta, joka ristiriidan ratkaistakseen tavallaan purkaa ensyklopedisen tietomme normaalit, intuitiiviset kytkennät havinnon ja tulkinnan välillä. Tässä tapauksessa meidän täytyy ratkaista sekä nukkeja että naista koskevat arvoitukset.

Mikäli päätelme, että nuket edustavat kansallaisia ja jos tiedämme naisen olevan vasemmistoliiton puheenjohtaja, joudumme toisen arvoituksen

Kuva 3a ja 3b. SDP:n vaalimainosvideot, kunnallisvaalit 1996.

eteen: Miksi puheenjohtaja on kuvattu jättiläiskoossa suhteessa ihmisiin ja miksi hän nostaa yhden ”ihmisen” ilmaan? Joudumme kierrättämään havaintomme symbolisessa järjestelmässä ainakin kaksi kertaa. Ensimmäisellä kierroksella ratkaisemme puunukkejen arvoituksen antamalla niille kansalaisen merkityksen ja toisella kierroksella ratkaisemme jättiläispuheenjohtajan arvoituksen samastamalla puheenjohtajan ja puolueen. Mahdollisesti tarvitsemme vielä kolmannen kierroksen, jonka aikana symbolisoimme puolueen ja kansalaisen suhteen kääntämällä konkreettisen nostamisen joksikin muuksi, esimerkiksi huolenpidoksi, mikäli ensyklopediseen tietoomme sisältyy totena pitämämme uskomus vasemmistoliiiton hyvydestä tai, mikäli uskomuksemme vasemmistoliihosta ovat epäileviä tai kriittisiä, holhoukseksi tai suorastaan valtioteroriksi.

Kuvassa 3 toistuvat kuvien 1 ja 2 edustamat kaksi päättelymekanismia. Vaikka kuvan 3 toimijat eivät ulkoisesti poikkea tavallisista ihmisistä, he toimivat silti intuitionvastaisesti, koska heillä on kyky vaikuttaa välittömästi hyvin monimutkaisiin yhteiskunnan kausaalisuhteisiin. Intuitionvastaisuus on, kuten edellisissäkin kuvissa, välttämätön kuvan mielekkään tulkinnan kannalta. Kuvassa 3a intuitionvastaisuus sisältyy itse representaatioon, mutta kuvassa 3b se pitää oikeastaan lisätä välittömään representaatioon, jotta kuvan symbolinen tulkinta voisi toteutua. Tässä mielessä kuvat 1 ja 3a muodostavat parin, samoin kuin kuvat 2 ja 3b.

Kuvassa 3a nainen vetää pois päin liikkuvan rakennuksen takaisin. Rakennukseen on kirjoitettu sana ”palvelut”. Kuvassa 3b mies ja nainen kään-

tävät vipua, mikä saa kuvan keskellä olevat rattaat pyörimään. Samalla taustalla olevan talon pimeisiin ikkunoihin syttyvät valot. Kuvan 3a tulkintateraaatio on melko suoraviivainen, koska liikkuva rakennus ja rakennuksen siirtäminen paljain käsin eivät ole sopusoinnussa kokemuseräisen tietomme kanssa. Tämä edellyttää kuvan relevanssin hakemista mielen symbolisesta järjestelmästä, jolloin palvelurakennuksen liikuttaminen muuttuu vertauskuvalliseksi ja kytkeytyy SDP:n äänestämisen vaikutuksiin. Äänestämällä SDP:tä taataan julkisten hyvinvointipalveluiden säilyminen. Kognitiiviselta kannalta tämäkään tulkinta ei ole aivan näin yksinkertainen, koska kyse on tyyllitellystä julkisen liikuttaminen yhden ihmisen voimin on aivan mahdollista. Kulissin välitön representatio täytyy aluksi muuntaa oikeaksi rakennukseksi. Vasta tämän muunnoksen jälkeen kuvan toimija on selvästi intuitionvastainen ja kuvan symbolinen tulkinta voi alkaa.

Kuvassa 3b joudumme ratkaisemaan vivunkääntämisen aseman osana vaalimainosta. Vivunkääntäminen ei sinänsä ole intuitionvastainen representatio. Jotta se olisi puolueen vaalimainoksena relevantti, tulkinnan täytyy sisältää symbolinen elementti, joka mahdollistaa vivunkääntämiselle sivumerkityksen. Niinpä meidän on annettava mainoksen toimijoille intuitionvastaisia ominaisuuksia, jotka sitten laitamme lainausmerkkeihin symbolista tulkintaa varten. Tässä tapauksessa voimme kuvitella, että mainoksen miehellä ja naisella on intuitionvastainen kyky ”käynnistää” yhteiskunta. He hallitsevat mystistä vipua, josta kaikki toimeliaisuus on lähtöisin. Ensyklopedisessa muistissamme

Kuva 4. Keskustan vaalimainosvideo, eduskuntavaalit 1999.

ei ole merkintää tällaisista reaalista olennoista, joten joudumme käsittelemään havaintoamme aivan kuin sen merkitys olisi hetken avoin. Voimme täyttää sen kontekstiin nähden relevantilla tulkinalla sosialidemokraattien kyvystä pitää yhteiskunta toimeliaana ja tuottavana. Samalla vivunkääntäminen toimii merkitysgeneraattorina. Ensyklopedisen tietovarantomme sisällöstä riippuen voimme lisätä erilaisia merkityksiä pitkiksiin ketjuiksi, jotka linkittyvät lopulta sosialidemokraatteihin.

On tärkeää huomata, että tulkintaprosessi voisi olla samanlainen, vaikka mainoksessa ei olisikaan intuitionvastaisuutta. Esimerkiksi keskustan vaalimainosvideossa vuodelta 1999 kuvattiin tunnelmallisesti isän ja pikkutyön bussimatkaa maalle mummolaan (kuva 4).

Mainosteknisesti tavoitteena oli kytkeä poliittisesti merkityksellinen kaupunkien ja maaseudun vastakohtaisuus ja sen ylittäminen lähes kaikille suomalaisille tuttuun nostalgiseen tunnelmaan ja

siirtää tämä ajatus koskemaan keskustaa puolueena, joka voi toimia siltana maaseudun ja kaupunkien välillä. Tässäkin mainoksessa tarvitaan kahta kognitiivista järjestelmää, jotta mainos voitaisiin tulkita ristiriidattomasti. Mainos ei ole relevantti, jos emme laita kuvitteellisia lainausmerkkejä bussimatkan ympärille ja pidä matkaa vertauskuvana. Toisin kuin kuvissa 1 ja 3a välitön havainto ei tuota ristiriitaa, mutta silti videon merkitys on kiinni bussimatkan symbolisuudesta. Kognitiiviselta kannalta menettelemme nyt niin, että laitamme aktiivisesti bussimatkan merkityksen ”leijumaan” ja haemme symbolisesta järjestelmästä sopivaa tulkintaa. Samalla tavalla meidän täytyi aktiivisesti lisätä intuitionvastainen elementti kuviin 2 ja 3b. Intuitionvastaisuuden lisääminen kuviin tulkinnan yhtenä vaiheena tekee kuvan tulkinnasta monimutkaisemman kuin niissä tapauksissa, joissa intuitionvastaisuus sisältyy välittömään representaatioon. Koska välitön havainto bussimatkasta, nukeilla

leikkivästä naisesta tai vipua kääntävästä miehestä ja naisesta ei sisällä sinänsä mitään ristiriitaa, joudumme ponnistelemaan enemmän merkityksen synnyttämiseksi.

Poliittisen symbolismin rationaalisuus

Pyrimme edellä osoittamaan, että intuitionvastaisen kuvien tulkitseminen symboleina edellyttää joko niissä olevan ristiriidan tunnistamista ja korjaamista tai ristiriidan rakentamista ja sitä seuraavaa tunnistamista ja korjaamista. Kuvien poliittisesti relevantti merkitys perustuu tähän korjausliikkeeseen, jossa tulkitsija itse rakentaa kuvalle relevantin merkityksen. Vastaavasti voimme sanoa, että korjausliike ja siten myös kuvien poliittisuuden ymmärtäminen edellyttää samanaikaisesti politiikan sulkemista kuvan ulkopuolelle ja kuvan tulkittamista ”kirjaimellisesti”. Tämä johtaa epäintuitiiviseen tulkintaan, josta haetaan ulospääsyä. Teknisin termein ilmaistuna kyse on fokalisaatiosta eli selkeän viestin puuttumisen havaitsemista ja sen etsimisen aloittamista. Etsimisessä on kyse siitä, että haemme ristiriitaiselle informaatiolle paikkaa muistissa. Tässä tapauksessa voimme sanoa, että ensyklopedisessä tiedossamme olevat käsityksemme politiikasta tuottavat ratkaisun, jossa ristiriita poistuu. Samalla on huomattava, että yksilöt eroavat toisistaan ensyklopedisen tietonsa suhteen, mistä myös johtuu se, että käsityksemme politiikasta voivat erota. Tutkijan omat määritelmät eivät ole tässä mielessä erityisasemassa.

Periaatteessa meillä on kuvan tulkinnassa kaksi mahdollisuutta. Voimme joko säilyttää kuvan välittömän representaation tai muuntaa sitä. Edellä käsitellyissä esimerkeissä välittömän representaation säilyttäminen johtaisi joko täysin irrationaaliseen tulkintaan (intuitionvastainen välitön representaatio) tai tulkintaan, jonka relevanssi olisi epäselvä (intuitiivinen välitön representaatio). Muuntaminen, siis todennäköisin vaihtoehto, puolestaan edellyttää kuvan alkuperäiseen representaatioon liittyvän puutteellisuuden oivaltamista. Poliittisten kuvien kohdalla poliittinen tulkinta edellyttää paradoksaalisesti politiikan puuttumisen tunnistamista ja vasta sen jälkeen politiikan palauttamista kuvaan. Poliittinen tulkinta olisi oikeastaan mahdollonta, elleimme ymmärtäisi, että kuvat eivät voi sellaisenaan olla politiikan maailmasta.

Näin ei välttämättä ole ollut aina. Vasta hallitusvallan legitimaatioperustan maallistuminen on

tuottanut sellaista yleisesti samankaltaista ensyklopedista tietoa, joka mahdollistaa intuitionvastaisen representaatioiden symbolisen tulkinnan ensisijaisena vaihtoehtona. Tällöin intuitionvastaisuus poliittisissa kuvissa saa rationaalisen muodon. Poliitiikan tuominen näihin kuviin merkitsee niiden ymmärtämistä rationaalisina esityksinä maailmasta. Rationaalinen kerros ikään kuin lisätään kuvien välittömän representaation ”päälle” ja samalla annetaan intuitionvastaisuudelle mahdollisuus toimia evokatiivisesti eli mielikuvia herättävästi. On tärkeää huomata, että kuvien symbolinen tulkinta säilyy kulttuurissa niin kauan kun se saa tukea ensyklopedisesta tiedosta (tai tarkemmin: niin kauan kun ensyklopedisen tiedon ja representaation välillä vallitsee ristiriita). Historiallisesti politiikan maallistuminen on merkinnyt poliittisen kuvaston evokatiivisen voiman lisääntymistä. Otamme tietoisesti anakronismin riskin ja havainnollistamme tätä seuraavassa.

Kuvassa 5 verrataan symbolista tulkintaa sellaisiin rajatapauksiin, joissa kuvien symboliluonne on häilyvä tai niin haluttaessa kokonaan poissa. Suprarationalistiseksi kutsumme kirjaimellista tulkintaa, johon sisältyy se paradoksi, että uskomusmaailmaan kuuluva representaatio on ristiriidassa kokemuseräisen tiedon kanssa. Esimerkiksi skolastisen teologian perinteessä keskusteltiin jo 1200- ja 1300-luvuilla siitä, miten luonnollisten semanttisen suhteiden käsittelyyn rakennettu mieli voisi ymmärtää yliluonnollisen maailman representaatioita, joihin nähdn mielen logiikka on ristiriidassa (Mann 2003).

Ristiriita saattaa kuitenkin vain vahvistaa symbolisen tiedon asemaa; symbolista tulee kiehtova mysteeri, jota ei ole tarkoitukseen ratkaista. Suprarationalistisessa tulkinnassa voitaisiin siis kieltää symbolisen ulottuvuuden olemassaolo ja hyväksyä kuvan kirjaimellisuus ja empiirisen todentamisen mahdottomuus yhtä aikaa, kuten on usein laita uskonnollisten kokemusten kohdalla (ks. Mann 2003; Knuutila 1993). Joillekin kristityille kymmenen käskyä voivat todellakin olla taivaasta ilmestyvän Jumalan käden kirjoittamia (kuvan 5 oikea yläkulma). Toisaalta kuva Jumalan kädestä johtaa helposti mukanaan tuomansa kognitiiviseen ristiriidan ratkaisuun aktiivoimalla kuva Jumalan suuruuden ja kaikkivoipaisuuden vertauskuvaksi.

Fiktiivinen tulkinta tekee kuvan symbolisen elementin selkeämmin tarpeettomaksi. Kuva ei ole symbolinen, koska sillä ei ole suhdetta kokemus-

Kuva 5. Intuitionvastaisuus ja sen symboliluonne kuvissa.

peräiseen maailmaan. Tällaiset kuvat eivät väitä olevansa representaatioita todellisuudesta toisin kuin suprarationalistiset kuvat voivat tehdä. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, etteikö fiktiivistä kuvaa voisi tulkita symbolisesti, kuten populaarikulttuurin tutkijat ovat menelleet sarjakuvanankareiden kohdalla. Esimerkiksi Teräsmiehen (kuvan 5 oikea alakulma) on katsottu edustavan symbolisesti amerikkalaisen yhteiskunnan peruskokemuksia: siirtolaisuutta, sulautumista ja keskiluokkaisten arvojen puolustamista (Dooley ja Engle 1987). Tulkitsijan ei kuitenkaan välttämättä tarvitse menetellä näin vaan hän voi tarkastella kuvaa ”yksiulotteisesti” täysin kokemusmaailmasta irrallisena mielikuvituksen tuotteena, siis fiktiona (ks. Cosmides ja Tooby 2000; Boyer, ilmestyy).

Rationalistinen tulkinta sen sijaan edellyttää kohteen mieltämistä symbolisesti, jotta se voitaisiin palauttaa osaksi kokemusperäistä todellisuutta. Kuten edellä olemme todenneet, tämä tarkoittaa sitä, että tulkitsijan on laitettava kuva tavallaan lainausmerkkeihin ja vakuututtava siitä, että kuvan mielekkyys edellyttää sen symbolista prosessointia. Jotta tällainen esianalyysi olisi mahdollista,

kuvan tai sen esittämiskontekstin täytyy tarjota tulkitsijalle riittävästi vihjeitä, jotka tulkitsijan ensyklopediseen tietoon yhdistettyinä tuottavat kuvan symboliluonteen tunnistamisen. Samalla tulkitsijan täytyy kyetä luomaan mielekäs yhteys kuvan todellisuuden ja oman kokemusperäisen todellisuutensa välille ja ymmärtämään tämän suhteen vertauskuvallisuus. Tämä puolestaan on mahdollista vain silloin, kun havaittua kohdetta ei voida tyydyttävällä tavalla kytkeä osaksi kokemusmaailman kategorioita, jolloin aivojen symbolinen järjestelmä ryhtyy korjaamaan tilannetta ja etsii oudolle havaintokohteelle relevantin paikan muistissa.

Vahvat uskomukset vaikuttavat symbolisen järjestelmän korjauskykyyn. Syvästi uskovalle ihmiselle kymmenen käskyn kirjoitustapahtuman kuvaus ei edellytä samanlaista vertauskuvallisuutta kuvan ja kokemusmaailman välillä kuin maallistuneen havainnoitsijan kohdalla. Sarjakuvanlukija voi vastaavasti jättää vertauskuvallisuuden huomiotta, joskin eri syistä. Hänelle sarjakuvalla ei ole vastaavuutta reaali maailmassa, vaikka sarjakuvan hahmot ja esineet muistuttaisivatkin reaali maailman hahmoja ja esineitä. Symbolisen järjestelmän

interventiot ei tarvita, koska kokemusmaailman ja havaitun representaation välillä on julkilausuttu perustava ero.

Kuvan 5 vaalijuliste sisältää myös reaali maailman elementtejä, mutta niiden keskinäiset suhteet ovat poikkeavat, intuitionvastaiset. Kuvan symboliluonteen tunnistamiseksi on ratkaisevan tärkeää tietää, että kyse on vaalijulisteesta, jossa poliittinen puolue esittää tavoitteitaan ja houkuttelee äänestäjiä. Ilman tätä kontekstuaalista tietoa kuvan symboliluonne voi hämärtyä. Ajatellaan vaikka luku-taidotonta alle kouluikäistä lasta. Hänelle kuva voisi olla suoraan satukirjan kuvituksesta ja luokiteltavissa fiktiiviseen tulkintarekisteriin, mikäli hänen muu kokemuksensa sitä tukee. Ensyklopedisen tiedon karttuessa satukirjamaisuus väistyy ja symbolinen tulkinta tulee tilalle. Enää ei ole kyse hyvästä jättiläisestä, joka antaa kodin ja maata köyhälle perheelle, vaan jättiläinen muuttuu puolueen vertauskuvaksi ja köyhä perhe puolueen äänestäjiksi. Poliitiikan maallistuminen on puolestaan johtanut kulttuurimuutokseen, jossa siirrytään suprarationalistisesta rationalistiseen tulkintarekisteriin. Vaikka horjumattominkaan sosialidemokraatti ei voisi antaa jättiläisen kädelle samaa ontologista statusta kuin uskovainen voisi antaa Jumalan kädelle, matka satujen ja uskonnon maailmasta puoluepolitiikkaan on oikeastaan hämmästyttävän lyhyt mutta silti ratkaisevan suuri.

Johtopäätökset

Olemme edellä esimerkkien avulla hahmotelleet symbolisten kuvien toimintaa vaalimainoksissa. Erityisesti olemme kiinnittäneet huomiota intuitionvastaisten kuvien käyttöön. Niiden toiminnalle on ominaista, että havaitsijan täytyy kommunikaation onnistumiseksi ensin rakentaa kuvan viesti itse. Esimerkkianalyseissämme olemme pyrkinneet osoittamaan, miten tällaisissa tapauksissa havaitsija tuottaa politiikan kuviin. Tässä ihmismielen symbolinen järjestelmä on avainasemassa. Intuitionvastaisen kuvan symbolinen prosessointi mahdollistaa kuvan ymmärtämisen yhtä aikaa mielikuvituksellisena representaationa ja poliittisena todellisuutena. Näin toki tapahtuu myös intuitionmukaisten kuvien kohdalla, mikäli niissä kuvataan sopivassa kontekstissa sellaista, joka ei normaalin ensyklopedisen tietomme perusteella kuulu politiikkaan (vrt. kuvan 4 bussimatka). Ensyklopedisen tietomme mukaiseen politiikkaan kuuluvia asioita

voidaan niitäkin esittää intuitionvastaisella tavalla, mikä jälleen laukaisee aluksi representaation torjunnan ja sen jälkeen symbolisen prosessoinnin. Tällainen representaatio voisi olla vaikkapa sinitaivaalla leijuva eduskuntatalo.

Analyysimme on ratkaisevalla tavalla nojannut symbolin ja mielessä tapahtuvan symbolisen prosessoinnin erotteluun ja symboli-käsitteen hylkäämiseen sellaisena kuin se on ymmärretty laveasti tulkitussa semiologisessa traditiossa. Katsomme, että ajatus symbolisen prosessoinnin laukaisevista representaatiosta on selkeästi parempi tapa ymmärtää mainonnan toimintaa ja ainakin alustavasti myös sen vaikutuksia. Olemme tietoisia aineistomme asettamista rajoitteista sen suhteen, miten selkeitä havaintoja voimme vaikutuksista tehdä. Havaintomme ovat korkeintaan viitteenomaisia ja ehdottomasti epäsuoria. Tästä rajoitteesta huolimatta ”symbolisten” representaatioiden analyysi puutteellisina representaatioina ja evokatiivisina hakuina ensyklopedisesta muistista antaa vihjeitä siitä, miten mainonta vaikuttaa vastaanottajan mielessä. Tässä suhteessa intuitionvastaisuus on tehokas tapa aktivoida ihmisten ajattelua sillä varauksella, että samojen representaatioiden toistaminen lyhentää evokatiivisia hakuja muistista. Kääntäen voidaan sanoa, että yllättävien representaatioiden käyttö pidentää hakuja. Yllättävyyden etsintä voi toisaalta viedä representaation niin kauas viestin intentiosta, että viestintä estyy kokonaan. Esimerkiksi valokuvausuunnos solun pintakalvosta äänestyskehotuksen yhteydessä johtaisi todennäköisesti evokatiivisen haun epäonnistumiseen, ja representaatio jäisi puutteelliseksi. Mikä tahansa representaatio missä yhteydessä tahansa ei siis toimi symbolisesti.

Edellä sanottu herättää kysymyksen mainonnan suunnittelusta ja siitä, kuinka tietoisesti mainostajat ”esivalmistavat” vastaanoton kannalta tehokkaita evokatiivisia ketjuja. Emme tiedä, missä määrin symbolisen prosessoinnin teoria vastaa mainostajien arkiteorioita mainonnan vaikuttavuudesta. Toisaalta voidaan olettaa, että mainostajat noudattavat ainakin implisiittisesti tällaista ajatusta. He pyrkivät rakentamaan mainoksen siten, että mainosviesti ja mainoksen kohdeyleisö pystyisivät kohtaamaan molemmille osapuolille relevantilla tavalla (ks. Mykkänen 2005). Tämä ei tarkoita sitä, että mainostaja poimisi johonkin tilanteeseen sopivimmat ”symbolit”, joiden merkitykset vastaisivat kohdeyleisön mieltymyksiä. Pikemminkin käy

niin, että mainosten sisältämät representaatiot laukaisevat symbolisia prosesseja, joiden synnyttämistä käsitteellisistä assosiaatioista jotkut ovat kuvitellulle kohdeyleisölle relevantteja. Näin luotu symbolinen representaatio yhdistyy edelleen kohdeyleisöön kuuluviin ihmisten muiden kokemusten kanssa ja synnyttää uusia assosiaatioita.

Sisällöllisesti vaalimainoksissa on kyse ennen muuta puolueen esittämisestä symbolisesti. Tällaisen esittämistavan symbolisen tehokkuuden (so. mahdollisimman rikkaan evokaation) kannalta on ratkaisevaa tehdä ero politiikan ammattilaisten, tai poliittisesti aktiivisten ihmisten, ja politiikkaa vain harvakseltaan tai ei lainkaan seuraavien ihmisten välillä. Esimerkiksi jättiläiset politiikan symbolisina toimijoina (puolueen edustajina) eivät puhuttele samalla tavalla politiikan ammattilaista kuin keskivertoäänestäjää. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että keskivertoäänestäjä uskoisi jättiläisiin enemmän kuin politiikan ammattilainen vaan sitä, että politiikan ammattilaisen mielessä evokaatio päättyy nopeammin. Poliitiikan ammattilaisen käsitys puolueen toimintamahdollisuuksista ja toimintatavoista on realistisempi ja siten jättiläisen tulkinta rationaalisiin termein on suoraviivaisempaa. Se voidaan helpommin ohittaa jopa fiktiivisenä ilman evokaatiota. Poliitiikasta vähän tietävän ihmisen mielessä evokaatio on todennäköisemmin huomattavasti pidempi ja monipuolisempi. Mainonnan tekijöiden ja vastaanottajien erilaisuuden kannalta tämä ero tiivistyy reflektiiviseen asenteeseen, joka oletettavasti korostuu juuri tekijöiden keskuudessa. Tämä ei johdu ainoastaan siitä, että mainonnan tekijät suunnittelevat mainontaa ja sen vuoksi ottavat

siitä etäisyyttä, vaan taustalla on tekijöiden ja vastaanottajien ensyklopedisessä tiedossa vallitsevat erot.

Toisaalta on väitetty, että länsimaisissa yhteiskunnissa reflektiivinen asenne leimaa yleisesti elämäntapaa (esim. Beck ym. 1995). Mielestämme tämä ei tarkoita sitä, että mainonnan tekijöiden ja vastaanottajien ensyklopedisessä tiedossa olisi tapahtunut ratkaisevaa samankaltaistumista. Reflektiivinen asenne ei edellytä samanlaista tietoa. Tämän varauksen jälkeen on silti luontevaa ajatella, että reflektiivisessä kulttuurissamme symbolisilla representaatioilla ja intuitionvastaisuudella ei juuri ole mahdollisuutta toimia ilman kriittistä torjuntaa. Toisaalta voidaan sanoa, että elämme historiallisesti tarkastellen aikaa, jossa symbolisilla representaatioilla on oikeastaan paremmat mahdollisuudet kuin vahvasti homogeenisen uskonnon sävyttämässä ajassa. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että representaatioita ei voida enää helposti palauttaa jonkin jumalallisen järjestyksen suprarationaaliseksi heijastumiksi, vaan niille on keksittävä ainakin näennäisen rationaalinen merkitys. Koska politiikkaa abstraktina käsitteenä joudutaan esittämään epäsuorasti ja koska rationaalisuuden vaatimus muodostaa legitimiin tulkintahorisontin, politiikan representaatio osoittautuu useimmiten puutteelliseksi ja se on prosessoitava symbolisesti. Tässä mielessä reflektiivisen ajattelun yleistymisen ei merkitse politiikan symbolisen tulkinnan loppua. Paradoksaalisesti sen mahdollisuudet oikeastaan paranevat. Samalla politiikka muuttuu yhä vahvemmin mielikuviin perustuvaksi.

LÄHTEET

- Barthes, Roland. 1989. *Mythologies*. New York: Noonday Press.
- Beck, Ulrich, Anthony Giddens ja Scott Lash. 1995. *Nykyajan jäljillä: Refleksiivinen modernisaatio*. Suom. Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino.
- Berger, Arthur Asa. 1984. *Signs in Contemporary Culture*. New York: Longman.
- Biocca, Frank. 1991. *Television and Political Advertising. Vol. 2: Signs, Codes, and Images*. New York: Lawrence Erlbaum.
- Boyer, Pascal. 1994. *The Naturalness of Religious Ideas: A Cognitive Theory of Religion*. Berkeley: University of California Press.
- Boyer, Pascal. 2001. *Religion Explained: The Evolutionary Origins of Religious Thought*. New York: Basic Books.
- Boyer, Pascal (ilmestyy). *Specialised Inference Engines as Precursors of Creative Imagination?* Teoksessa Ilona Roth (toim.), *Imaginative Minds*. London: British Academy.
- Cassirer, Ernst A. 1957. *The Philosophy of Symbolic Forms*. New Haven: Yale University Press.
- Cohen, Abner. 1979. *Political Symbolism. Annual Review of Anthropology* 8, 87–113.
- Cosmides, Leda ja John Tooby. 2000. *Consider the Source: The Evolution of Adaptations for Decoupling and Metarepresentation*. Teoksessa Dan Sperber (toim.), *Metarepresentations: A Multidisciplinary Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Dooley, Dennis ja Gary Engle. 1987. *Superman at Fifty: The Persistence of a Legend*. New York: Collier.

- Edelman, Murray. 1964. *The Symbolic Uses of Politics*. Urbana: University of Illinois Press.
- Edelman, Murray. 1995. *From Art to Politics: How Artistic Creations Shape Political Conceptions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Holtz-Bacha, Christina ja Lynda Lee Kaid. 1995. Television Spots in German National Elections: Content and Effects. Teoksessa Lynda Lee Kaid ja Christina Holtz-Bacha (toim.), *Political Advertising in Western Democracies: Parties and Candidates on Television*. Thousand Oaks: Sage.
- Hovi-Wasastjerna, Päivi. 1999. *Politiikan kasvot: Poliittisen mainonnan kehityksestä Suomessa sadan vuoden ajalta ja vaalimainonnan tarkastelua vuosina 1907–1999*. Espoo: Päivi Hovi-Wasastjerna.
- Häyrynen, Maunu. 2005. *Kuvitettu maa: Suomen kansallisten maisemakuvastojen rakentuminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jakobson, Roman. 1971. Linguistics and Communication Theory. Teoksessa Roman Jakobson, *Selected Writings*, Vol. 2. Haag: Mouton.
- Johansen, Jörgen Dines. 1993. *Dialogic Semiosis: An Essay on Signs and Meanings*. Bloomington: Indiana University Press.
- Jung, Carl G. 1967. Collected Works of C. G. Jung, Volume 5: Symbols of Transformation. Toim. Gerhard Adler ja R. F. C. Hull. Princeton: Princeton University Press.
- Ketola, Kimmo, Ilkka Pyysiäinen ja Tom Sjöblom (toim.) (ilmesty). *Uskonto ja ihmismieli: Johdatus kognitiiviseen uskonntututkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Koivisto, Mauno. 2001. *Venäjän idea*. Helsinki: Tammi.
- Knuutila, Simo. 1993. *Modalities in Medieval Philosophy*. London: Routledge.
- Lieberman, Matthew D., Ruth Gaunt, Daniel T. Gilbert ja Yacoov Trope. 2002. Reflexion and Reflection: A Social Cognitive Neuroscience Approach to Attributional Inference. *Advances in Experimental Social Psychology* 34, 199–250.
- Lindeman, Marjaana. 1997. Elämysperäinen ja rationaalinen ajattelu. *Tieteessä tapahtuu* 15(5), 30–33.
- Mac Ginty, Roger. 2001. The Political Use of Symbols of Accord and Discord: Northern Ireland and South Africa. *Civil Wars* 4, 1–21.
- Mann, William E. 2003. Duns Scotus on Natural and Supernatural Knowledge of God. Teoksessa Thomas Williams (toim.), *The Cambridge Companion to Duns Scotus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mazzoleni, Gianpietro ja Cynthia S. Roper. 1995. The Presentation of Italian Candidates and Parties in Television Advertising. Teoksessa Lynda Lee Kaid ja Christina Holtz-Bacha (toim.), *Political Advertising in Western Democracies: Parties and Candidates on Television*. Thousand Oaks: Sage.
- Mykkänen, Juri. 2005. Strategia, relevanssi ja merkitys: Televisionmainonnan kontekstuaalisuudesta vuoden 2004 eurovaalikampanjoissa. *Politiikka* 47(3), 282–303.
- Nelson, John S. ja G. R. Boynton. 1997. *Video Rhetorics: Televised Advertising in American Politics*. Urbana: University of Illinois Press.
- Nimmo, Dan ja James E. Combs. 1983. *Mediated Political Realities*. New York: Longman.
- Pyysiäinen, Ilkka. 2003. Dual-Process Theories and Hybrid Systems: A Commentary on Anderson and Lebiere. *Behavioral and Brain Sciences* 26(5), 617–18.
- Pyysiäinen, Ilkka. 2004. Intuitive and Explicit in Religious Thought. *Journal of Cognition and Culture* 4(1), 123–50.
- Pyysiäinen, Ilkka. 2006. *Jumalten keinu: Kiertoajelu uskontotieteessä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Richardson, Glenn W., Jr. 2002. *Pulp Politics: How Political Advertising Tells the Stories of American Politics*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Slooman, Steven A. 1996. The Empirical Case for Two Systems of Reasoning. *Psychological Bulletin* 119(1), 3–22.
- Sperber, Dan. 1995 (1975). *Rethinking Symbolism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sperber, Dan. 1996. *Explaining Culture: A Naturalistic Approach*. Oxford: Blackwell.
- Sperber, Dan ja Lawrence A. Hirschfeld. 2004. The Cognitive Foundations of Cultural Stability and Diversity. *Trends in Cognitive Sciences* 8(1), 40–46.
- Sperber, Dan ja Deirdre Wilson. 1986. *Relevance: Communication and Cognition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Todorov, Tzvetan. 1983. *Symbolism and Interpretation*. London: Routledge.
- Turner, Victor. 1967. *The Forest of Symbols*. Ithaca: Cornell University Press.